

Davlatjon MAMATKULOV,

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti dotsenti, DSc

E-mail: mamatkulovdavlatjon@gmail.com

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti professori, p.f.d. R.Maxmudov taqrizi asosida

MUSTAQILLIK BA MAFKURAVIY JARAYONLAR

Annotation

Although the historical development has been studied from the perspective of many disciplines, the ideological processes in the history of our nation, including the ideological situation in the years of independence and the essence of the national independence ideology, have not been fully studied. This article describes the results of scientific research carried out in this direction.

Key words: independence, idea, ideology, national independence ideology, communist ideology, "ideological gap", opposition, extremist movements.

НЕЗАВИСИМОСТЬ И ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ

Аннотация

Хотя историческое развитие изучено с позиций многих дисциплин, идеологические процессы в истории нашего народа, в том числе идеологическая ситуация в годы независимости и сущность идеологии национальной независимости, до конца не изучены. В данной статье описаны результаты научных исследований, проведенных в этом направлении.

Ключевые слова: независимость, идея, идеология, идеология национальной независимости, коммунистическая идеология, «идеологический разрыв», оппозиция, экстремистские движения.

INDEPENDENCE AND IDEOLOGICAL PROCESSES

Annotatsiya

Tarixiy taraqqiyot ko'plab fanlar nuqtai nazaridan tadqiq etilgan bo'lsada, hozirgacha xalqimiz tarixidagi mafkuraviy jarayonlar, jumladan, mustaqillik yillaridagi mafkuraviy vaziyat va milliy istiqloq mafkurasining mazmun-mohiyati to'la tadqiq etilmagan. Mazkur maqolada ushbu yo'nalishda amalga oshirilgan ilmiy izlanishlarning natijalari bayon etiladi.

Kalit so'zlar: mustaqillik, g'oya, mafkura, milliy istiqloq mafkurasi, kommunistik mafkura, «g'oyaviy bo'shliq», muxolifat, ekstremistik harakatlar.

Kirish. Mustaqillik arafasida mamlakatimizdagi mafkuraviy jarayonlar juda murakkab va tezkor edi. Chunonchi, qayta qurish siyosati boshlangan davrda uyg'ona boshlagan milliy g'oya amaliyotda dastlab «O'zbek ishi»ga qarshilik pozitsiyasi, «O'zbek tiliga davlat tili maqomini berish», «Milliy qadriyatlarni (masalan, Navro'z bayramini)» tiklash kabi xarakatlarda ko'rina boshladi. 1990-yil 20-iyunda O'zbekiston SSR Oliy Soveti tomonidan Mustaqillik deklaratsiyasi hamda 1991-yil 31-avgustda «O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida»gi Qonunni qabul qilinishi yurtimiz taraqqiyotidagi mafkuraviy jarayonlar evolyutsiyasida katta g'alaba bo'ldi.

Sotsialistik tuzimining parchalanishi va kommunistik mafkuraning barham topishi tufayli yuzaga kelgan ko'tarinki ruh (eyforiya) mafkura fenomenining yo'q bo'lib ketishini taqozo etadigan, butun insoniyatning mafkura batamom xoli bo'lishini ilmiy asoslashda o'z ifodasini topdi. Ko'pgina davlatlar, shu jumladan, mamlakatimizda ham g'oya va qadriyatlarni tanlash erkinligining ifodasi sifatida mafkuraviy plyuralizm e'lon qilindi [10].

Qisqa muddat ichida mafkuraviy plyuralizmning huquqiy asoslari ham yaratildi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 12-moddasida «O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy hayot siyosiy institutlar, mafkuralar va fikrlarning xilma-xilligi asosida rivojlanadi. Hech qaysi mafkura davlat mafkurasi sifatida o'rnatilishi mumkin emas» [1], deya belgilab qo'yildi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Saksoninchi yillar oxiri va mustaqillikning dastlabki yillarida milliy g'oya nafaqat

ijtimoiy mafkura sifatida balki siyosiy mafkura sifatida ham bo'y ko'rsata boshladi. Ayni vaqtda, milliy g'oya rasmiy xukumat faoliyati bilan ham uyg'unlashib bordi. Bu faoliyat:

milliy manfaatlar ustuvorligiga asoslangan huquqiy tizimni yaratish;

ta'limni kommunistik mafkuradan xalos etish;

ta'lim-tarbiya tizimini milliy va xorijiy tajriba asosida qayta tashkil etish;

milliy va diniy qadriyatlarni tiklash;

milliy ma'naviyatimizga mos axborot muhitini shakllantirish va boshqa shu kabi harakatlarda o'z ifodasini tordi.

Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, milliy g'oyaning dunyoviy asoslarda rivojlanishi Jadidlar davrida qisman yuz bergan bo'lsa-da, qariyb uch ming yillik taraqqiyotimizda milliy g'oya faqat diniy asoslar bilan bog'liq xolda rivojlanib kelgan edi. Shuning uchun ham dunyoviy asoslarda milliy g'oyani shakllanishi va amaliyoti uchun tarixiy, ijtimoiy, siyosiy tajriba yetarli bo'lmadi. Mazkur xolat birinchi navbatda ijtimoiy harakat va partiyalar faoliyatida yaqqol ko'zga tashlandi. Darhaqiqat, dastlab «Prezident Karimov «Erk» partiyasining xayrixohligini, uning ijobiy kuch sifatida siyosiy tizimga qo'shilishini umid qilgan edi. U muxolifatga qo'l uzatdi. Ammo uning qo'li muallaq qoldi. Boshqacha bo'lishi ham mumkin emas edi. Chunki, muxolifat Moskva bilan hamkorlik qiluvchi Toshkent ma'muriyati davrida O'zbekistondagi milliy harakat to'liqida yuzaga kelgan edi. Karimov davridagi hokimiyat milliy manfaatlarni muholifatdan ham qat'iyroq himoya qila boshlagach, siyosiy manfaatlarga

mukkasidan ketgan muxolifat nima qilarini bilmay qoldi. Mamlakatga dabdabali shiorlarni emas, amaliy islohot dasturlarini taklif qiladigan odamlar muxolifat orasidan chiqmadi. Hokimiyatni to'xtovsiz tanqid qilish, hokimiyatni ag'darishga qodir kuch sifatida talabalar va umuman yoshlarga murojaat etish boshlandi» [8].

O'sha davrda O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov SSSR parchalanib ketgandan keyin bizning irodamiz yoki intilishimizga bog'liq bo'lmagan holda O'zbekiston amalda front yaqinidagi davlatga aylanib qoldi. Uning tashqi chegaralarida - Afg'oniston va Tojikistonda so'nggi yillarda yuz minglab insonlar hayotiga zomin bo'lgan ikkita tanglik o'chog'i alanga olib turibdi [7], deya o'z davrida mafkuraviy vaziyat juda qaltis ekanligidan ogoh qilgan edi.

Bu davrdagi mafkuraviy jarayonlar faqat mavjud partiya va ijtimoiy xarakter bilan milliylik bilan xukumat faoliyatining ayro tushishidagina emas balki, kommunistik g'oyalarning qadrsizlanishi jarayoni «Xudoning qasosi» sifatida qabul qilgan diniy mafkuraviy fundamentalizmning o'sishi bilan ham belgilanadi [10]. Darhaqiqat, sovet davridagi ataistik targ'ibot va siyosat natijasida diniy ma'rifat zaiflashgan biroq, islomiy bilim va g'oyalarga ehtiyoj ortgan vaziyatda yurtimizga siyosiylik bilan diniy-ekstremistik mafkuralar kirib kela boshladi. Jumladan, o'z davrida Markaziy Osiyo xususan, yurtimizda «Hizb ut-tahrir» (Falastin), «Salafiyalar» (Suriya), «Nurchilar» (Turkiya), «Tablig'chilar» (Shimoliy Hindiston), «Adolat uyushmasi» (Namangan), «Islom uyg'onish partiyasi» (1990-yil Astraxanda asos solinib, 1991-yil yanvarda O'zbekistonga kirib kelgan), «Odamiylik va insonparvarlik» (Qo'qon), «Turkiston islom partiyasi» hamda «Islom lashkarlari» (Namangan) diniy-ekstremistik oqimlar faoliyati kuzatildi [11].

Tadqiqot metodologiyasi. Mustaqillikning ilk yillaridagi mafkuraviy jarayonlarning o'ziga xosligi shunda bo'ldiki, yuqorida sanab o'tilgan ekstremistik oqimlar hamda shular qatori dastlab milliy harakat to'liqlari va kommunistik mafkuraga muholifat sifatida shakllangan - «Birlik» xalq harakati va Erk demokratik partiyalarni siyosiy va huquqiy jihatdan legallashtirishga yo'l qo'yilmadi. YA'ni, mazkur harakat va partiya 1996-yil 26-dekabrda qabul qilingan «Siyosiy partiyalar to'g'risida»gi Qonuni [2] ga ko'ra qayta ro'yxatdan o'ta olmadi.

Ta'kidlash keraki, mustaqillikning dastlabki yillaridagi ushbu harakatlar progressiv va regressiv g'oyalarni ajratish borasida halqimiz va xukumatimiz faoliyatida muayyan tajriba shakllanganligini ko'rsatdi. Biroq ushbu davrda, mafkuraviy masalada ayrim kamchiliklarga ham yo'l qo'yildi. Jumladan, sotsialistik g'oyalarning qadrsizlangan bir vaziyatda sotsial-demokratik asosdagi Xalq demokratik va Adolat sotsial-demokratik partiyalariga va shu qatori ijtimoiy asoslari shakllanib ulgurmaygan liberal-demokratik g'oyalarga asoslangan Liberal-demokratik partiyalarning siyosiy va huquqiy jihatdan legallashtirish qo'llab-quvvatlandi. Biroq, yurtimizdagi mafkuraviy jarayonlar rivojiga hissa qo'shishi kutilgan ushbu partiyalar o'z g'oyalarining ijtimoiylashmagani sababli ko'zlagan natijani bermadi. Mana shunday xolatlar davlat bosh islohotchi tamoyilidan kelib chiqqan holda jamiyatdagi mafkuraviy jarayonlar rivojiga amaliy va nazariy jihatdan yordam berish zaruriyati yuzaga kelganligini ko'rsatdi.

Amaliy jihatdan bu birinchi navbatda, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1994-yil 23-apreldagi «Respublika «Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazini tashkil etish to'g'risida»gi farmoni [3] hamda shu asosda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994-yil 8-iyundani 288-sonli Qaroriga ko'ra «davlat budjetidan mablag'lar bilan ta'minlanish bilan bir qatorda xo'jalik hisobida ham ish yurituvchi ijtimoiy tashkilot»[4] - Respublika Ma'naviyat

targ'iboti markazining ochilishida ko'rindi. Bu jarayon davom etib, 2006-yilga kelib, Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashi negizida Respublika Ma'naviyat targ'iboti markazi hamda Milliy g'oya ilmiy-amaliy markazi alohida tashkilot sifatida ish boshladi [5].

Ikkinchidan, 2001-yil 18-yanvarda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Milliy istiqloq g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar fani bo'yicha ta'lim dasturini yaratish va respublika ta'lim tizimiga joriy etish to'g'risidagi Farmoyishi [6] qabul qilindi. Mazkur farmoyish asosida mamlakatimizdagi g'oyaviy-mafkuraviy jarayonlarni barqarorligini ta'minlash va yosh avlodni regressiv g'oyalar ta'siridan himoyalash maqsadida yangi Milliy istiqloq g'oyasi va ma'naviyat asoslari fani joriy etildi.

Albatta mazkur amaliy ishlar g'oyaviy-mafkuraviy jarayonlar murakkab va tezkor bo'lgan bir sharoitda siyosiy va mantiqiy jihatdan to'g'ri edi. Faqat O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 12-moddasida «...Hech qaysi mafkura davlat mafkurasini sifatida o'rnatilishi mumkin emas» ligi hamda 41-moddasida «Maktab ishlari davlat nazoratidadir»[1], deb belgilangan sharoitda xukumat tashabbusi bilan Respublika Ma'naviyat targ'iboti markazi, Milliy g'oya ilmiy-amaliy markazi singari davlat tashkilotlarini tuzilishi hamda Milliy istiqloq g'oyasi va ma'naviyat asoslarini fan sifatida maktab va oliy ta'lim muassasalarida o'qitilishida huquqiy g'alizlik yuzaga keldi. Bizningcha, o'sha davrda xukumat tashabbusi bilan mazkur ishlarni amalga oshirilishida davlat va mafkura munosabatlarning huquqiy jihati e'tiborga olinmadi yoki vaziyat taqozosi nuqtai nazaridan bu huquqiy normalar chetlab o'tildi.

Ta'kidlash kerakki, milliy istiqloq mafkurasining amaliyotini yo'lga qo'yish bilan bog'liq huquqiy g'alizliklar bo'lishiga qaramay, mazkur davrda uning nazariy asoslari yaratildi. Jumladan, Milliy istiqloq mafkurasining nazariyasi «Prezident Islom Karimov asarlari, ma'ruza va nutqlari, chiqishlaridagi ma'naviy-ma'rifiy mavzuda bildirgan fikrlari asosida» [9] O'zbekiston Faylasuflari milliy jamiyatining ishchi guruhi tomonidan ishlab chiqildi.

Albatta, mazkur ishchi guruh Konstitutsiyaning 12-moddasi bilan Milliy istiqloq mafkurasini o'rnatidagi munosabatga e'tibor qaratdi. Ular yuqoridagi huquqiy g'alizlikni tushuntirish maqsadida «Milliy istiqloq mafkurasini turli siyosiy partiya va ijtimoiy guruhlar mafkurasidan ustun turadigan sotsial fenomen – ijtimoiy hodisadir. Bu mafkurada biror dunyoqarash mutlaqlashtirilmaydi yoki u mavjud siyosiy hokimiyatni mustahkamlash maqsadida siyosiy qurolga aylantirilmaydi» [9], degan fikrni ilgari surishdi. Bir qarashda yuqoridagi huquqiy g'alizlikning yechimidek ko'ringan ushbu fikrning o'zi amalda ko'plab qarama qarshi fikrlarni yuzaga keltiradi. Masalan, «Milliy istiqloq mafkurasini turli siyosiy partiya va ijtimoiy guruhlar mafkurasidan ustun turadigan sotsial fenomen – ijtimoiy hodisa» deyilishi barobarida huddi shu ishchi guruh tomonidan «Har bir partiyaning o'z dasturiy g'oyalarini hayotga tadbiiq etish jarayonida milliy istiqloq mafkurasining asosiy tamoyillariga amal qilishi siyosiy hayotning bosh mezonidir» [9] deya belgilanishi Milliy istiqloq mafkurasiga berilgan «ijtimoiy fenomen» statusi hamda «mavjud siyosiy hokimiyatni mustahkamlash uchun siyosiy qurolga aylantirmaslik» tamoyilini zaiflashtirdi. Bu nazariy jihatdan Milliy istiqloq mafkurasini «ijtimoiy fenomen» emas, ko'proq siyosiy hayotda partiyalarga davlat buyurtmasini yetkazuvchi mafkura obrazini hosil qilinishiga olib keldi.

Undan tashqari, Milliy istiqloq mafkurasining nazariyasi bilan bog'liq xolda «bu mafkurada biror dunyoqarash mutlaqlashtirilmaydi» deyilishi ham har qanday mafkura albatta muayyan dunyoqarashga qat'iy tayanishi to'g'risidagi ilmiy xulosalarga [10] zid edi.

Milliy istiqlol mafkurasining falsafiy asoslarida ham g'alizlik mavjud bo'lib, bu «Mafkuramizning falsafiy asosini, avvalo, milliy-ijtimoiy tafakkurning mumtoz namunalarini bo'lgan dunyoviy bilimlar, jahon falsafasi durdonalari belgilaydi. Olam va odamning yaralishi va takomillashib borishi haqidagi diniy va ilmiy qarashlar ...mafkuramiz shakllanishiga ta'sir o'tkazadi» [9] deyilgan jumalarda ko'rinadi. Mazkur fikrda aytilayotganidek, mafkuramizning falsafiy asosini «dunyoviy bilimlar» belgilaydi va ayni vaqtda «diniy va ilmiy qarashlar» ham uning shakllanishiga ta'sir o'tkazadi. Odatda «dunyoviy bilimlar»ga alohida urg'u berilganda mantiqan «diniy bilimlar» ikkinchi planga tushiriladi yoki rad etiladi. Mana shunday mazmun ifoda etila turib, milliy istiqlol mafkurasining shakllanishiga «diniy qarashlar»ni ta'sir o'tkazishini belgilanishi ham mohiyatan ziddiyatli edi.

Ta'kidlash kerakki, mana shunday ziddiyatli jihatlariga qaramay Milliy istiqlol mafkurasining nazariy asoslarini shakllantirishda muayyan yutuqlarga erishildi. Jumladan, ishchi guruh o'z vaqtida Milliy istiqlol mafkurasining bosh g'oyasi: «Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot barpo etish» hamda uning «Vatan ravnaqi», «Yurt tinchligi», «Xalq farovonligi», «Komil inson», «Ijtimoiy hamkorlik», «Millatlararo totuvlik» va «Dinlararo bag'rikenglik» singari asosiy g'oyalarni ishlab chiqdi va ilmiy jihatdan asoslab berdi [9].

Tahlil va natijalar. Biroq, mazkur davrda Milliy istiqlol mafkurasining nazariyasi va amaliyotida yuqorida tahlil qilganimiz:

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 12 va 41 moddalari bilan Milliy istiqlol mafkurasi o'rtasidagi huquqiy munosabat masalasi;

«Milliy istiqlol mafkurasi turli siyosiy partiya va ijtimoiy guruhlar mafkurasidan ustun turadigan sotsial fenomen» ekani va ayni vaqtda «har bir partiyaning o'z dasturiy g'oyalarini hayotga tadbiq etishda milliy istiqlol mafkurasining asosiy tamoyillariga amal qilishi» masalalari;

Milliy istiqlol mafkurasida «biror dunyoqarashni mutlaqlashtirilmaligi» qoidasi ilmiy jihatdan mafkura albatta muayyan dunyoqarashga qat'iy tayanishi to'g'risidagi xulosaga zid kelishi masalasi;

Milliy istiqlol mafkurasining falsafiy asosini «dunyoviy bilimlar» belgilashi va ayni vaqtda «diniy qarashlar» ham uning shakllanishiga ta'sir o'tkazishi to'g'risidagi g'alizliklar ilmiy jihatdan o'z yechimini topmadi.

Mana shunday omillar vaqt o'tishi bilan Milliy istiqlol mafkurasini bir guruh itilgensiya qo'lida bahs-munozara obyekt, oddiy halq uchun esa, ularning o'y-fikri va kundalik hayotidan uzoq bo'lgan tushunarsiz «obyekt»ga aylanishiga olib keldi. Buning natijasida ijtimoiy hayotda Milliy istiqlol mafkurasiga nisbatan tushunarsiz, g'aliz obyekt munosabati shakllandi. Mohiyatini anglay olmagan keng xalq ommasi tomonidan esa unga nisbatan «musaffo osmon» tushunchasi qo'llanila boshlandi. Bu xolat Milliy istiqlol mafkurasining nazariyasi va amaliyotida yo'l qo'yilgan kamchiliklar sababli yuzaga chiqdi.

Mana shunday «g'oya»ni amaliyotda o'z isbotini topishi mavhumlashib borayotgan sharoitda yurtimizgi mafkuraviy jarayonlarda quydagi mafkuraviy tahdidlar: islom xalifaligini tiklab, uning bayrog'i ostida musulmon xalqlarini

yangi imperiyaga birlashtirishga qaratilgan intilishlar; yosh mustaqil davlatlarni sobiq ittifoqqa birlashtirish g'oyasi; tariximizni, milliy qadriyatlarimiz va dinning mohiyatini soxtalashtirishga urinishlar; axloqsizlik g'oyalarini yoyib, xalqni ma'naviy jihatdan buzishga intilishlar; turli mafkuraviy vositalar orqali mintaqaviy va davlatlararo majarolarni keltirib chiqarishga qaratilgan harakatlar [9] ning mavjudligi yaqqol ko'zga tashlana boshladi.

Afsuski, yuqoridagi kabi mafkuraviy tahdidlarning uyg'onishi sharoitida yurtimizda Milliy istiqlol mafkurasining nazariyasi va amaliyotidagi kamchiliklar ilmiy va amaliy jihatdan bartaraf etilib, har bir inson va fuqaroga tushunarli mafkuraviy sistema yaratilishi o'rniga, 2010-yillaridan boshlab mafkuraviy izolatsiyalash yo'lga o'tilib bu jarayon 2017-yillarga qadar davom etdi.

Darhaqiqat, «dunyo XXI asr boshida postmodern va didjmoderniga o'tayotgan bir vaqtda biz o'zimizni dunyo ilmi va madaniyatidan berkitdik. Izolyatsionizmning eng yorqin belgisi siyosiy va ijtimoiy borliqni boricha, tafakkursiz qabul qilish va tanqidiy yondashuvni yo'q qilishdan iborat edi. Bunday holat esa bizning jamiyatni ma'lum ma'noda madaniy turg'unlikka olib keldi» [12].

Xulosa va takliflar. Xullas, mustaqillikning dastlabki yillaridan to 2017-yilga qadar mafkuraviy jarayonlarning murakkabligi va tezkorligi boshqa davrlardan ajralib turdi. Mazkur davrda, birinchidan, kommunistik mafkura rasman bekor qilindi va uning inertsiaiy kuchini to'xtatish ishlari amalga oshirildi;

Ikkinchidan, jamiyatda yuzaga kelgan «g'oyaviy bo'shliq» muxolif siyosiy guruhlar va diniy-ekstremistik harakatlarni faollashtirdi. Ularga qarshi kurashish jarayonida progressiv va regressiv g'oyalarga munosabat masalasida xukumat faoliyatida muayyan tajriba shakllanganligini ko'rsatdi;

Uchinchidan, o'zbek xalqi tarixining mafkuraviy taraqqiyotida ilk bor Milliy istiqlol mafkurasining nazariyasi ishlab chiqilib, uning bosh va asosiy g'oyalari belgilab olindi;

To'rtinchidan, Milliy istiqlol mafkurasining nazariyasi va amaliyoti bilan bog'liq quyidagi muammolar: «O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va Milliy istiqlol mafkurasi o'rtasidagi huquqiy munosabat masalasi», «Milliy istiqlol mafkurasining sotsial yoki siyosiy fenomenligi masalasi», «Milliy istiqlol mafkurasini muayyan dunyoqarash bilan bog'liqligi masalasi» hamda «Milliy istiqlol mafkurasining falsafiy asosida dunyoviy va diniy bilimlar masalasi» ushbu davrda ilmiy va amaliy jihatdan xal etilmadi;

Beshinchidan, Milliy istiqlol mafkurasi nazariyasi va amaliyotidagi kamchiliklar sabab, jamiyatda diniy-ekstremistik, axloqsizlik, pansovetizm va boshqa shakllardagi regressiv g'oyalarning faollashuvi kuzatila boshlandi;

Oltinchidan, jamiyatda mafkuraviy jarayonlar murakkablasha boshlagan sharoitda har bir igson uchun tushunarli mafkuraviy sistema yaratilish o'rniga mafkuraviy izolatsiyalash yo'lidan borildi.

Yettinchidan, mustaqillikning dastlabki yillaridan to 2017-yilga qadar bo'lgan davr mafkura masalasida o'zining mana shunday xarakterli jihatlari bilan tarixga aylandi. 2017-yildan boshlab hozirga qadar milliy mafkuramizni yanada takomillashuv davri boshlanib, mafkuraviy jarayonlar o'zining sifat jihatidan yangi bosqichiga qadam qo'ydi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 03/21/671/0093-son.
2. O'zbekiston Respublikasining «Siyosiy partiyalar to'g'risida»gi 337-I-son Qonuni. 1996-yil 26-dekabr. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021 y., 03/21/683/0375-son, 15.10.2021 y., 03/21/722/0960-son.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1994-yil 23-apreldagi «Respublika «Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazini tashkil etish to'g'risida»gi Farmoni. O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1994 y., 6-son, 169-modda.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994-yil 8-iyundagi «Respublika «Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazining faoliyatini tashkil etish to'g'risida»gi 288-sonli Qarori. <https://lex.uz/docs/735209>
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006-yil 25-avgustdagi «Milliy g'oya targ'iboti va ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish to'g'risida»gi PQ-451-son Qarori. <https://lex.uz/docs/1354503>
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2001-yil 18-yanvardagi «Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar» fani bo'yicha ta'lim dasturini yaratish va Respublika ta'lim tizimiga joriy etish to'g'risida»gi PF-1331-sonli Farmoyishi. – // G. Ma'rifat. – T.: 20.01.2001.
7. Karimov I. A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. 6-jild. – T.: O'zbekiston, 1998. - 42-bet.
8. Levintin L. O'zbekiston tub burilish pallasida. – T.: O'zbekiston, 2001. - 179-bet.
9. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. – T.: O'zbekiston, 2001. – 41 b.
10. Nazarov Q. Mafkura. Respublika Milliy g'oya va mafkura ilmiy-amaliy markazi. – T.: 2014. 10-bet.
11. Ekstremizm va terrorizm – taraqqiyot dushmani. Ichki ishlar tizimi xodimlari (proflaktika inspektorlari) uchun o'quv-amaliy qo'llanma/ Mas'ul muharriri Z.Islomov, Sh.Ikramov. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2015. – 164 b.
12. Alimjanov B. Mafkura aslida nima. <https://ishonch.uz/archives/5746>